

„Archiwum Emigracji”. Studia—Szkice—Dokumenty, zeszyt 1, Toruń 1998, s. 326; zeszyt 2, Toruń 1999, s. 285. Wyd. Uniwersytet Mikołaja Kopernika.

Działające od niedawna Archiwum Emigracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika po serii interesujących książek — m.in. dwa tomy materiałów i studiów poświęconych londyńskim „Wiadomościom”, Wacława Iwanuika wspomnienie o Łobodowskim, Stanisława Frenkla *Kożuchy w chmurach* (zbiór esejów i szkiców na temat sztuki), Aleksandra Madydy rozprawa o życiu i twórczości literackiej Zygmunta Haupta — rozpoczęło w 1998 roku wydawanie nowego periodyku naukowego pod tytułem „Archiwum Emigracji”.

Po zmianach roku 1989 zaniknęły przeszkody, które dość skutecznie izolowały literaturę emigracyjną od krajowego czytelnika. Wbrew początkowym zapowiedziom nadrobienia zaległości w badaniach kultury i literatury emigracyjnej zainteresowanie w tym zakresie po kilku latach osłabło. Zajmują się nią teraz niezbyt liczne grupy historyków literatury, skupione w kilku ośrodkach naukowych. Toruń wykazuje na tym polu godną podziwu aktywność, ale swoim dorobkiem pochwalić mogą się także Kraków, Katowice, Poznań, Lublin czy Rzeszów.

Ten nowy periodyk, którego dwa numery pojawiły się w odstępie rocznym, może przyczynić się do konsolidacji prac nad literaturą emigracyjną dwudziestego wieku i stać się miejscem prezentowania wyników badań, publikowania materiałów źródłowych, które pozwolą uzyskać pełniejszy obraz polskiej diaspory, przede wszystkim literackiej.

Pierwszy numer otwiera rozprawa profesora Janusza Kryszaka, redaktora naczelnego omawianego periodyku, o historycznej i kulturowej roli współczesnej emigracji polskiej. Jest to tekst poniekąd programowy nowego pisma. Autor porządkuje pewne fakty natury terminologicznej i aksjologicznej. Zauważa przyrost w ostatnich latach publikacji podejmujących zagadnienia literatury na obczyźnie. Mimo tej pozytywnej tendencji obraz osiągnięć, także innych niż literackie, form aktywności emigracji, pozostaje jednak cząstkowy. Istnieje więc potrzeba szerszych oraz głębszych badań w tym zakresie. W otwierającym zeszyt dziele, poza wspomnianym już tekstem Kryszaka, znajdują się: studium Kanadyjczyka Davida Williama na temat pojęcia „wygnańca”, który jest tu rozumiany jako „wyrzutek ideologiczny” i „antypoeta”; szkice o prawie nieznanym w kraju polonii australijskiej oraz o Polskiej Fundacji Kulturalnej w Buffalo; Leszek Szaruga prezentuje wstępny szkic na temat polskiego życia literackiego w Berlinie Zachodnim, zaś o Herlingu-Grudzińskim w „drugim obiegu” pisze kurator i kompetentny znawca tej twórczości Zdzisław Kudelski.

Następny blok materiałów zawiera archiwalia. Przede wszystkim chciałbym zwrócić uwagę na opracowane przez Krzysztofa Ćwiklińskiego listy Andrzeja Bobkowskiego do Mieczysława Grydzewskiego. Autor *Szkiców piórkiem* uchodzi za jednego z najciekawszych epistolografów, o czym możemy się przekonać, czytając tom jego korespondencji z Jerzym Giedroyciem (Archiwum „Kultury”, t. 4, Warszawa 1997). Mirosław A. Supruniuk, zastępca redaktora naczelnego „Archiwum Emigracji”, przedstawia historię Kongresu Kultury Wolności, międzynarodowej organizacji powstałej w 1950 roku i działającej do 1967. Najciekawszy tu jest przyczynek dotyczący udziału Czesława Miłosa w tym przedsięwzięciu oraz publikacja (po raz pierwszy po dotyku) nieznanego eseju noblisty pt. *Bieliński i jednorozec*. W tym dziele znajdują się także: niedrukowany tekst Łobodowskiego, wywiad z Zygmuntem Michałowskim, a przede wszystkim dwie rozmowy ze Stanisławem Frenklem (autorem winiety na okładce zeszytów „Archiwum Emigracji”), przeprowadzone przez Maję E. Cybułską i Jarosława Koźmińskiego. Podkreślam je dlatego, że w Polsce zdumiewająco skromna jest wiedza na temat twórczości plastycznej emigracji, oba zaś teksty przynoszą wiele cennych informacji, choć ze zrozumiałych względów skoncentrowanych na postaci i dorobku Frenkla właśnie.

Omawiany pierwszy zeszyt skomponowany został z kilku wyraźnie się różniących działów. Wyodróżniono „Studia—Szkice—Dokumenty” (także w podtytule pisma), stwarzając logiczną, jednoznaczna i zarazem pojemną formułę. Dział drugi opatrzono nazwą „Korespondencje—Dokumenty—Rozmowy”. Wydaje mi się, że rozumiem intencje pomysłodawców, ale ów powtórzony termin „dokumenty” wprowadza pewną wieloznaczność (czy istnieją ich różne typy? Może w tym drugim przypadku bardziej trafne byłoby określenie „świadcstwa”?).

Dział następny stanowią „Wspomnienia—Biografie—Noty”. Jest on kopalnią materii najprzeróżniejszej. Zawiera osobiste uwagi na temat osób popularnych i mniej znanych spośród emigracji (m.in. Tadeusza Nowakowskiego, Janusza Jasińczyka, Zbigniewa Chalko, Władysława R. Szomańskiego) lub problematykę tę badających (Andrzej Kłoskowski).

Po nim następuje obszerny dział „Recenzji i omówień”, w którym analizie i opisowi poddaje się książki o polonikach argentyńskich, o Marianie Bohuszu-Szysko, życiu kulturalnym polskiej emigracji w Kanadzie, o Miłoszu, Mackiewiczu oraz antologii poezji i prozy polskiej w Australii.

Pierwszy zeszyt zamyka niezwykle cenny dział „Przeglądów i bibliografii”. Szczególnie ważny i pomocny w dalszych badaniach. Wiadomo przecież, że bibliografia jest podstawą rzetelnej pracy naukowej, kontynuuje stan badań w danym zakresie. Znajduje się tu charakterystyka toruńskiego ośrodka studiów nad emigracją i polonią, opis jego nieustannie rozrastających się zasobów archiwalnych, wydawnictw oraz dorobku badawczego. Paweł Kądziała, biorąc pod uwagę 27 tytułów pism, sporządził bibliografię tekstów o literaturze emigracyjnej opublikowanych w kraju na przestrzeni symbolicznego przelomowego roku 1989. Natomiast Anna Supruniuk zestawiła publikacje z lat 1994—1997 dotyczące emigracji po 1939 roku. Trochę to wyrwany fragment i dzieło nie do końca zamknięte, ale i tak jestem pełen podziwu dla ogromu pracy, która musiała być wykonana, aby materiał ten mógł się ukazać w formie drukowanej. Autorka świadoma niekompletności swego zestawienia, prosi o pomoc w redagowaniu i kompletowaniu tejże bibliografii. Rozsądnie przewidziano i zapowiedziano, iż w kolejnych numerach pisma znajdzie się miejsce na uzupełnienia. Niestety, w drugim zeszycie ich brak.

W ogóle numer drugi uległ pewnym zmianom. Teraz jako osobny dział wydzielono „Studia”. Dla przykładu: znalazły się w nim ważne, istotne teksty: socjologiczny Danuty Mostwin o polonii w Stanach Zjednoczonych, Niny Taylor o emigracyjnych zrzeszeniach pisarskich, ciekawy materiał o amerykańskich śladach zmarłego niedawno wielkiego artysty Jana Lebensteina. Po tym dziale następują „Szkice i Przyczynki” prezentujące m.in. z fragment przygotowywanej do druku pracy Ireny Szypowskiej o Józefie Łobodowskim czy Jerzego R. Krzynowskiego o powieści *The March (Marsz)* W. S. Kuniczaka, amerykańskiego pisarza poruszającego w swoich tekstach tematykę polską.

Są znowu „Korespondencje—Dokumenty—Rozmowy, w których drugi zeszyt przynosi wśród wielu materiałów korespondencję Chmielowicz-Elzenberg czy listy Kosińskiego do Chałasińskiego, a także nieznaną wywiad z Gombrowiczem udzielony przez niego pod koniec kwietnia 1963 roku, a więc tuż po powrocie do Europy.

W tym numerze jest również obecny, znany już, dział „Wspomnienia—Biografie—Noty” gromadzący liczne i drobne materiały o różnorodnym charakterze, których jednak wartość informacyjna jest nie do przecenienia. Zeszyt drugi zamyka dział „Recenzji i Omówień”, dopełniony teraz trzecim członem: „Polemiki”, a poddający wnikliwej ocenie nowe książki o literaturze emigracyjnej specjalistów tej miary, co m.in. Wojciech Ligęza, Marek Pytasz czy Jerzy Jarzębski.

Trudno, ze zrozumiałych względów, omawiać wszystkie artykuły, przyczynki czy noty, które znalazły się w dotychczasowych zeszytach. Nowy periodyk jest zbiorem materiałów napisanych ze znanstwem i kompetencją, niekiedy nawet z pewnymi emocjami. Oby więc pojawiały się regularnie kolejne numery.